

Співвідношення показників кризи, формально-динамічних властивостей особистості та гендерної ідентичності

Н.В. Ліщина*

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, Одеса, Україна

*Corresponding author. E-mail: nataly_1612@mail.ru

Paper received 08.08.15; Accepted for publication 16.09.15.

Анотація. У статті обґрунтовуються результати емпіричного дослідження, спрямованого на встановлення взаємозв'язків між показниками формально-динамічних властивостей особистості, гендерної ідентичності та психологічної кризи. Наводяться кореляційні плеяди, що пояснюють наявність і спрямованість зв'язків між показниками явищ, що вивчаються. Отримані дані засвідчують участь формально-динамічних та гендерних характеристик особистості, що супроводжують процес переживання психологічної кризи і надають перспективу подальшого їх дослідження на якісному рівні.

Ключові слова: формально-динамічні властивості особистості, психологічна криза, гендерна ідентичність

Вивчення феноменології психологічної кризи це найбільш розповсюджена проблема в психології, як в теоретичному, так і в практичному аспекті. Однак, аналіз доступної нам літератури засвідчує, що досить актуальним на сьогодні ще залишаються питання, які пов'язані з дослідженнями процесу переживання кризи з урахуванням не тільки формально-динамічних властивостей особистості але і гендерних відмінностей.

В контексті нашого дослідження обрано системний підхід. З позиції даного підходу кожен особистість можна розглядати як макросистему, яка складається з різнорівневих підсистем, що мають специфічні характеристики [1,5,7 та ін.]. Для розкриття підґрунтя вивчаної проблеми більш вдалою, на наш погляд, є структура особистості, що запропонувала О.П. Саннікова. Використовується також концепція В.М. Русалова.

О.П. Саннікова (1995) у структурі особистості виділяє три рівні: формально-динамічний, змістовно-особистісний, соціально-імперативний. До формально-динамічного рівня вона відносить сукупність властивостей, що відображають динаміку протікання психічних явищ та індивідуальних якостей конституційного характеру. Змістовно-особистісний рівень включає в себе особистісні властивості: направленість, цінності, потребо-мотиваційну сферу. Третій рівень – соціально-імперативний, відображає уявлення особистості про мораль, норми, культуру, суспільство [7].

Згідно з концепцією В.М. Русалова, до формально-динамічного рівня відносять сукупність всіх властивостей, що відображають динаміку перебігу психічних явищ та індивідуальних властивостей конституціонального характеру (темперамент, задатки, структура організму). Автор розглядає три сфери особистості – психомоторну, інтелектуальну, комунікативну, з урахуванням різних проявів в швидкості реагування (загальмованість, високий темп), в активності (тонус, висока або низька потреба), в реакції на фізичну, розумову, психологічну напругу (відсутність бажання, наявність прагнення), в пластичності (гнучкість, легкість, в'язкість), в емоційній чуттєвості (сильне емоційне переживання, відсутність турботи) [6].

Загально відомо, що процес переживання психологічної кризи, в першу чергу, відображає динаміку перебігу психічних явищ та індивідуальних властивостей конституціонального характеру (структура організму, властивості нервової системи, задатки, темперамент тощо), які за структурними ознаками відносяться до

формально-динамічного рівня. Однак, прояви переживання кризи також мають і особистісні ознаки, які відносяться до змістовно-особистісного та соціально-імперативного рівнів.

Феномен гендерної ідентичності є багатовимірним, він пронизує і охоплює усі три рівня структури особистості. Традиційно в психологічній літературі з феноменом "гендерна ідентичність" пов'язують такі основні поняття – маскуліність, фемінність та андрогінність, де до маскуліності відносять типові чоловічі психологічні риси, до фемінності – типові жіночі психологічні риси, а гармонічна інтеграція маскуліних та фемінних психологічних рис є андрогінність [1]. В кризі набагато складніше простежити за гендерними проявами особистості, так як гендерна ідентичність сама по собі має структурну будову та представлена в трьох конфігураціях: динамічні компоненти (конституціональні властивості), змістовні (потреби, цінності, життєві плани) та соціально-імперативні (соціальні ролі).

Приступаючи до власного емпіричного дослідження, ми припустили, що існують зв'язки між показниками психологічної кризи, формально-динамічних властивостей індивідуальності та гендерною ідентичністю.

Акумуляно вище зазначене, набуває практичного сенсу вивчення формально-динамічних властивостей особистості з урахуванням набору психологічних рис, що проявляються на інших рівнях психічної організації (змістовно-особистісному та соціально-імперативному), а саме в усвідомленні статевої приналежності людини, в спрямованості її інтересів, цінностей у співвідношенні із сімейно-побутовими функціями, рольовими моделями в контексті психотерапевтичної, консультативної допомоги (діагностування, прогнозування та корекція поведінки людини в період переживання кризових явищ).

Мета дослідження – виявити та вивчити яким чином пов'язані між собою показники переживання психологічної кризи, формально-динамічних властивостей індивідуальності та гендерної ідентичності.

Для реалізації поставленої мети використано «Опитувальник формально-динамічних властивостей індивідуальності», автор В.М. Русалов (ОФДСІ); оригінальний «Тест-опитувальник показників переживання професійної кризи» (ПК), автори О.П. Саннікова, І.В. Бринза; методика «Гендерна ідентифікація», автор Сандра Бем (Г).

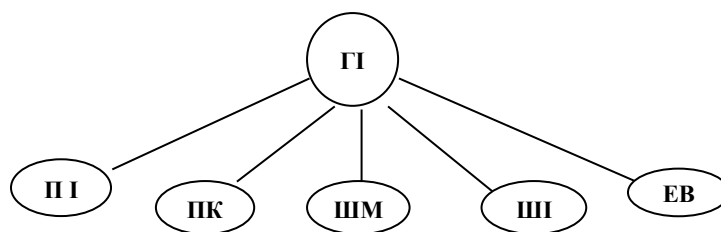
Змістовно тест-опитувальник ОФДСІ складається з 150 тверджень, спрямованих на виявлення формально-динамічних властивостей респондентів, а саме «предметно-діяльнісного» (психомоторна і інтелектуальна сфери) і «комунікативного» аспектів темпераменту. В даному емпіричному дослідженні використані результати 12 шкал, які спрямовані на діагностику психомоторної сфери, інтелектуальної сфери, комунікативної сфери в розрізі ергичності (ЕР), пластичності (П), швидкості (Ш), емоційності (Е) [6].

Тест-опитувальник ПК включає систему індикаторів (160 тверджень) спрямованих на виявлення особливостей професійної та психологічної кризи у дорослих респондентів. В даному емпіричному дослідженні використані результати 10 шкал, які спрямовані на діагностику суто психологічної кризи: ЕН (емоційна напруга), ЕД (емоційні деструкції), ЕВ (емоційне вигорання), ВС (відношення до себе), ВІ (відношення до інших), ВМ (відношення до майбутнього), ВП (відношення до праці), Пв (поведінка), Зсам (загальне самопочуття) [3].

Опитувальник ГІ включає 60 тверджень – феміних і маскуліних якостей. Розрахунок індексу гендерної ідентичності надає можливість діагностувати три психологічних типів: маскуліність, фемінність і андрогінність [5].

Вибірку склали студенти денного та заочного відділення Одеської національної академії будівництва і архітектури та Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського в кількості 220 респондентів, віком від 18 до 45 років. Статистичне опрацювання даних здійснювалося за допомогою комп'ютерної програми SPSS-13.

Отримані данні кореляційного аналізу надали можливість встановити напрямок і тісноту зв'язків між всіма показниками, що вивчаються. Значимі коефіцієнти представлені в кореляційних плеядах на малюнках 1 і 2. На початку розглянемо результати статистично значимих взаємозв'язків між показниками гендеру, психологічної кризи і формально-динамічними властивостями особистості, потім між показниками кризи та формально-динамічними властивостями.

Мал. 1. Кореляційна плеяда взаємозв'язків між показниками гендерної ідентичності, формально-динамічних властивостей особистості і психологічної кризи

Примітка: 1) показники формально-динамічних властивостей: ПІ – пластичність інтелектуальна, ПК – пластичність комунікативна, ШМ – швидкість психомоторна, ШІ – швидкість інтелектуальна, 2) показники переживання психологічної кризи: ЕВ – емоційне вигорання, 3) ГІ – загальний показник гендерної ідентифікації; 4) – $p < 0,01$.

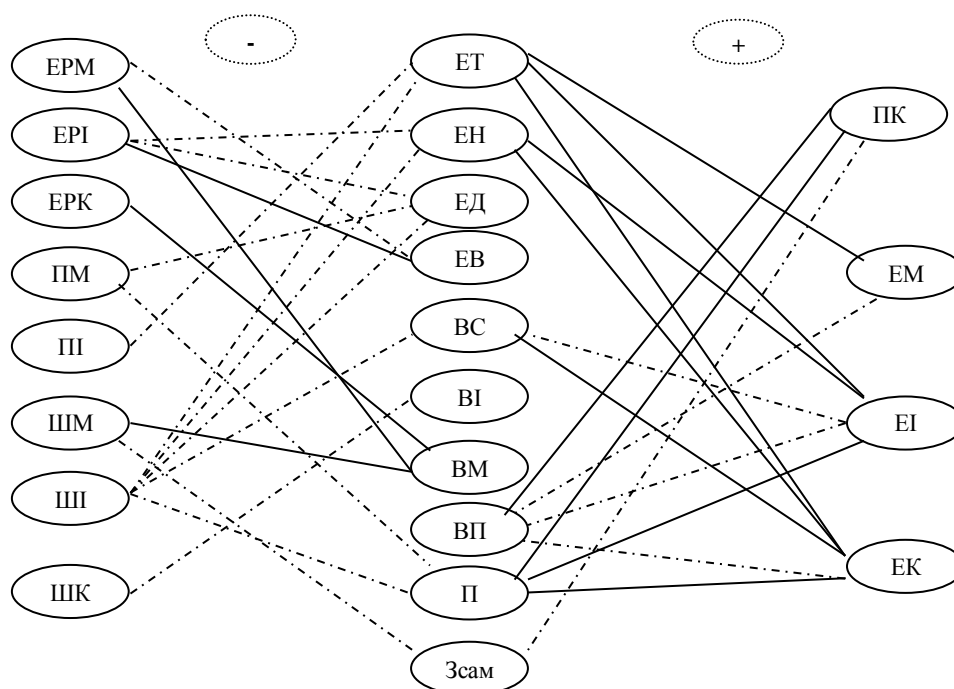
Як бачимо з малюнку 1, показник гендерної ідентичності (ГІ) позитивно корелює з показниками формально-динамічних властивостей: ПІ – пластичність інтелектуальна ($p < 0,01$), ПК – пластичність комунікативна ($p < 0,01$), ШМ – швидкість психомоторна ($p < 0,01$), ШІ – швидкість інтелектуальна ($p < 0,01$), а також з показником переживання психологічної кризи: ЕВ – емоційне вигорання ($p < 0,01$).

Отримані результати наглядно демонструє пряму лінійну залежність між усіма переліченими показниками. Психологічно це означає, що прояви гендерної ідентичності, серед всього кола динамічних властивостей, що вивчаються, відтворюються перш за все – пластичністю (інтелектуальною і комунікативною), швидкістю (психомоторною) та емоційним вигоранням. Невеликий діапазон встановлених зв'язків між показником індексу гендерної ідентичності та показниками, що вивчаються, може вказувати на діагностичну органічність самої методики, яка за своїм конструктом спрямована в більший мірі на оцінку і вимірювання таких характеристик індивідуальності, що торкаються саме змістовно-особистісного та соціально-імперативного рівнів, і в меншості, на конституціонально-динамічні характеристики, що представляють формально-динамічний рівень. При дослідженні кризи, враховувалося те, що переживання кризи, це динамічне явище, тому в людині, яка гостро її відчуває, проявляться саме такі

властивості, що відтворюють цей процес на формально-динамічному рівні. Данні міркування знайшли своє підтвердження при аналізі встановлених кореляцій між показниками формально-динамічних властивостей особистості та психологічної кризи.

Як бачимо з малюнку 2, між зазначеними показниками встановлені багатомірні та неоднозначні взаємозв'язки. Розглянемо їх детальніше.

Показник психологічної кризи ЕТ (емоційна турбота) корелює з показниками формально-динамічними властивостями: ПІ – пластичність інтелектуальна та ШІ – швидкість інтелектуальна в зворотному зв'язку на рівні ($p < 0,05$), а також з ЕМ – емоційність психомоторна, ЕІ – емоційність інтелектуальна, ЕК – емоційність комунікативна в прямому зв'язку на рівні ($p < 0,01$). Показник Ш позначає високу гнучкість (або в'язкість) мислення людини, легкий перехід з одних форм мислення на інші (або ригідність), прагнення до різноманітності форм інтелектуальної діяльності (або стереотипний підхід до вирішення проблем). Показник (ШІ) характеризує швидкість розумових процесів при здійсненні інтелектуальної діяльності. Отримані дані засвідчують, що в кризовому стані при наростанні емоційної турботи (ЕТ) зменшується пластичність (ПІ) та швидкість (ШІ) інтелектуальних процесів, зростає в'язкість та ригідність мислення. І навпаки, при зменшенні емоційної турботи (ЕТ), збільшується пластичність (ПІ) та

Мал. 2. Кореляційна плеяда взаємозв'язків між показниками формально-динамічних властивостей особистості та психологічної кризи

Примітка: 1) показники формально-динамічних властивостей: ЕРМ – ергичність психомоторна, ЕРІ – ергичність інтелектуальна, ЕРК – ергичність комунікативна, ПМ – пластичність психомоторна, ПІ – пластичність інтелектуальна, ПК – пластичність комунікативна, ШМ – швидкість психомоторна, ШІ – швидкість інтелектуальна, ШК – швидкість комунікативна, ЕМ – емоційність психомоторна, ЕІ – емоційність інтелектуальна, ЕК – емоційність комунікативна; 2) показники переживання психологічної кризи: ЕТ – емоційна турбота, ЕН – емоційна напруга, ЕД – емоційні деструкції, ЕВ – емоційне вигорання, ВС – відношення до себе, ВІ – відношення до інших, ВМ – відношення до майбутнього, ВП – відношення до праці, П – поведінка, Зсам – загальне самопочуття; 3) ГІ – загальний показник гендерної ідентифікації; 4) _____ – $p < 0,01$, - - - - $p < 0,05$

швидкість (ШІ), при здійсненні інтелектуальної діяльності спостерігається зростання гнучкості мислення, відмічається швидкість виконання операцій. Також необхідно відмітити, що посилення емоційної турботи (ЕТ) поширюється на міжособистісні відносини людини (ЕК), супроводжують її інтелектуальну (ЕІ) та фізичну діяльність (ЕМ).

Показник кризи ЕН (емоційна напруга) має зворотну лінійну залежність з такими показниками як ЕРІ – ергичність інтелектуальна та ШІ – швидкість інтелектуальна ($p < 0,05$), та пряму лінійну залежність з ЕІ – емоційність інтелектуальна, ЕК – емоційність комунікативна на рівні ($p < 0,01$). Показник ЕРІ характеризує рівень інтелектуальних можливостей і здатності до навчання, також він розкриває прагнення до діяльності, пов'язаної з розумовою напругою, легкість розумового спонукання, залучення в процес, пов'язаний з розумовою діяльністю. Отримана інформація демонструє, що зростання емоційної напруги (ЕН) в кризі, призводить до зменшення швидкості (ШІ) та ергичності (ЕРІ) інтелектуальних процесів людини, знижується її здатність до навчання і професійної діяльності. Крім цього, накопичення емоційної напруги супроводжується цілою гамою переживань, які пов'язані з відчуттям занепокоєння в інтелектуальній (ЕІ) та комунікативній сфері (ЕК).

Показник кризи ЕД (емоційні деструкції) має зворотні зв'язки із показниками: ЕРІ – ергичність інтелектуальна, ПМ – пластичність психомоторна, ШІ – швидкість інтелектуальна ($p < 0,05$). Дані динамічні властивості характеризують психомоторну гнучкість

при перемиканні з однієї фізичної роботи на іншу, схильність до різноманітних форм рухової активності та різних видів ручної праці. Статистичні дані, що аналізуються, вказують на те, що в кризі збільшується накопичення емоційних деструкцій (ЕД), які призводить до зменшення психомоторної пластичності (ПМ), що позначає гнучкість, активність рухової системи. Також посилення деструкцій в емоційній сфері понижуює ергичність (ЕРІ) та інтелектуальна швидкість людини (ШІ).

Показник кризи ЕВ (емоційне вигорання) зворотно корелює з показниками: ЕРМ – ергичність психомоторна на рівні ($p < 0,05$) та ЕРІ – ергичність інтелектуальна на рівні ($p < 0,01$). Показник ЕРМ характеризує м'язовий тонус, звичайну рухову активність, прагнення до фізичної напруги, м'язову працездатність. Отримані факти, з психологічної точки зору можна пояснити тим, що при гострому переживанні емоційного вигорання у людини буде спостерігатися зниження рухової активності (ЕРМ), зниження прагнення як до розумової (ЕРІ), так і до фізичної напруги (ЕРМ).

Показник кризи ВС (відношення до себе, свого Я) має прямий зв'язок з показниками: ЕІ – емоційність інтелектуальна ($p < 0,05$), ЕК – емоційність комунікативна ($p < 0,01$), та зворотній з показником ШІ – швидкість інтелектуальна ($p < 0,05$). Це може означати, що такий показник самосвідомості, як відношення до себе (ВС) має безпосередні прямі зв'язки з емоційністю інтелектуальною, комунікативною. Адекватне самовідношення до себе характеризує спокій та впевненість у собі в сфері спілкування або розумової діяль-

ності. Але при переживанні кризи, самовідношення (BC) стає нестабільним, як правило неадекватним, що призводить до інтелектуального (EI), комунікативного напруження (ЕК) і зменшення швидкості протікання розумових процесів (ШП).

Між показником кризи ВІ (відношення до інших) та показником формально-динамічної властивості ШК – швидкість комунікативна простежується зворотна лінійна залежність на рівні ($p < 0,05$). Показник ШК характеризує швидкість у сфері мовної активності і вербалізації. Даний результат означає наступне: переживання негативного відношення до інших (ВІ) проявляється в критичному, завзятому ставленні до оточуючих людей, що в свою чергу веде до небажання спілкуватися і пониження мовної активності (ШП).

Виявлена зворотна лінійна залежність між показником кризи ВМ (відношення до майбутнього) та показниками формально-динамічної властивості: ЕРМ – ергичність психомоторна, ЕРК – ергичність комунікативна, ШМ – швидкість психомоторна на рівні $p < 0,01$ значущості. Показник ЕРК характеризує рівень потреби в спілкуванні, прагненні до встановлення нових знайомств, бажанні мати коло контактів, що в сукупності проявляється у такої властивості особистості, як товарищність. Отриманий результат засвідчує, що в стані кризи, чим більш безперспективним, невизначеним здається майбутнє людині, тим менше її рухова активність (ЕРМ), швидкість моторно-рухових операцій (ШМ), знижується прагнення до фізичної напруги (працездатність), а також потреба в спілкуванні (ЕРК).

Встановлена пряма лінійна залежність між показниками кризи ВП (відношення до праці) та показниками: ПК (пластичність комунікативна) на рівні ($p < 0,01$), ЕМ – емоційність психомоторна, ЕІ – емоційність інтелектуальна, ЕК – емоційність комунікативна на рівні ($p < 0,05$). З психологічної точки зору, кризовий стан призводить до погіршення відношення до праці (ВП), а це в свою чергу веде до зростання спектру неприємних емоційних переживань (ЕМ), а саме, відчуття занепокоєння, чутливості до невдач у різноманітних сферах (інтелектуальній, психомоторній, комунікативній). І в той же час, при зміні критичних, кризових обставин, зростає рівень готовності людини до вступу в нові соціальні контакти, збереження і підтримка повсякденних комунікаторів. Відтворення позитивного ставлення до навчальної, професійної діяльності також створює ефективні умови до інтелектуалізації (ЕІ) своїх вчинків і процесу соціальної взаємодії (ПК).

Показник кризи П (поведінка) має зворотні зв'язки з показниками: ПМ – пластичність психомоторна, ШП

– швидкість інтелектуальна на рівні ($p < 0,05$), та прямі лінійні зв'язки з показниками: ПК – пластичність комунікативна, ЕІ – емоційність інтелектуальна, ЕК – емоційність комунікативна на рівні ($p < 0,01$). Загальновідомо, що кризовий стан характеризується деструктивною, руйнуючою поведінкою. В нашому випадку, отримані дані вказують, що при зростанні поведінкових деструкцій, зменшується рівень пластичності психомоторної (ПМ), швидкості інтелектуальної (ШП). І навпаки, при стабілізації кризових переживань, поведінка стає адекватною, що активізує пластичність інтелектуальних та комунікативних процесів (ЕІ, ПК), навіває бажання в соціальних контактів (ЕК).

Показник загального самопочуття (Зсам) зворотно пов'язаний з показником ШМ – швидкість психомоторна на рівні ($p < 0,05$), та має пряму лінійну залежність з показником ПК – пластичність комунікативна на рівні ($p < 0,05$). Кризовий стан погіршує загальне самопочуття (Зсам), що в свою чергу веде до зниження швидкості психомоторної (ШМ) та збільшує потребу в спілкуванні, прагнення до комунікацій (ПК).

Таким чином, виявлені кореляційні зв'язки не суперечать науковій логіці, вони лаконічно підтверджують наші теоретичні припущення та погляди інших вчених [3,7 та інші], стосовно їх взаємодії та взаємозалежності.

Підводячи підсумки за результатами проведеного емпіричного дослідження можна зазначити:

1. Аналіз літератури показав, що дослідження гендерних відмінностей в особливостях переживання кризи з урахуванням формально-динамічних властивостей для подолання психологічної кризи мало вивчене, тому є перспективним та актуальним.

2. Встановлені статистично значимі кореляційні зв'язки між показниками формально-динамічних властивостей індивідуальності, переживання кризи та гендерної ідентичності. Дані факти засвідчують участь гендерних та формально-динамічних властивостей в кризових переживаннях.

3. З позиції системного підходу доказано існування зв'язків між властивостями індивідуальності на різних рівнях структурної організації особистості. З'ясовано яким чином зазначені показники зв'язані між собою (тіснота та направлення зв'язків).

4. Отримані результати не вичерпують всіх аспектів вивчаємої проблеми, а лише позначили перспективу подальшої її розробки, а саме, спрямувати пошук на розкриття специфіки переживання психологічної кризи особистістю з урахуванням її гендерних відмінностей з метою розробки індивідуальних програм психологічної корекції та допомоги.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Анастаси А. Дифференціальна психологія. Індивідуальні та групові розлики в поведінці / Пер. с англ. – М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 752 с.
- [2] Бендас Т.В. Гендерна психологія / Т.В. Бендас. – Оренбург, 2000. – 109 с.
- [3] Брынза И.В. Особливості переживання професійного кризису у осіб з різним типом емоційності: дисс. канд. психол. наук: 19.00.01 / Ирина Вячеславовна Брынза. – Одеса, 2000. – 281 с.
- [4] Выготский Л.С. Исторический смысл психологического кризиса / [Собр. соч. Т. 1.] – М., 1982.
- [5] Реан А.А. Психологическое изучение личности: Учеб. Пособие. – СПб., Изд-во Михайлова В.А., 1999. – 288 с.
- [6] Русалов В.М. Биологические основы индивидуально-психологических различий. – СПб.: Изд «Наука», 1979. – 348 с.
- [7] Санникова О.П. Эмоциональность в структуре личности / О.П. Санникова. – Одесса: Хорс, 1995. – 334 с.

REFERENCES

- [1] Anastasi, A. Differential psychology. Individual and group differences in behavior / Trans. from English. – M.: April Press, Publishing House Eksmo-Press, 2001. – 752 p.
- [2] Bendas, T.V. Gender Psychology / T.V. Bendas. – Orenburg, 2000. – 109 p.
- [3] Brynza, I.V. Features of professional experience of the crisis in patients with different types of emotion: diss. cand. psychol. Sciences: 19.00.01 / I.V. Brynza. – Odessa, 2000. – 281 p.
- [4] Vygotsky, L.S. The historical meaning of psychological crisis / [Collected Works. Vol. 1.] – M., 1982.
- [5] Rean, A.A. The psychological study of personality: Textbook / SPb., Publ. Mikhailov V.A., 1999. – 288 p.
- [6] Rusalov, V.M. Biological basis of individual psychological differences. – SPb.: "Science", 1979. – 348 p.
- [7] Sannikova, O.P. Emotionally personality structure / O.P. Sannikova. – Odessa: Khorse, 1995 – 334 p.

The ratio of formal-dynamic properties of the individual, crisis and gender identity

N.V. Lischyna

In the article the results of an empirical study aimed to establish the relationship between indicators of gender identity, formal dynamic personality traits and psychological crisis. Given the correlation galaxy, explaining the presence and orientation of connections between the indicators of the phenomena studied. The findings suggest the participation of formal dynamic and gender characteristics of the person in the process of experiencing psychological crisis and offer them the prospect of further study, but on the level of quality

Keywords: *individual, formal and dynamic properties of the individual, psychological crisis, gender identity*